

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On State Forecasting and the Development of programs of economic and social development of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the Stimulation of Regional Development, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), "Resolution "On the Concept of Sustainable Development of Settlements", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.
12. Ministry of Economy of Ukraine (2002), "Guidelines for drafting of the regional strategies for development", available at: <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>.
13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval State Regional Development Strategy to 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

УДК 330.31:001.895

Тищенко М. П.,
к. е. н., доцент кафедри політичної економії
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана», м. Київ

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Модель сталого розвитку побудована на концепції сталого економічного розвитку, яка визнана світовою спільнотою як домінуюча ідеологія розвитку людської цивілізації у XXI ст. але, залишається недостатньо обґрунтованим питання, чи може ця теоретична концепція стати практичною моделлю національного економічного розвитку вже сьогодні. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування концепції сталого розвитку. Досліджено можливість вимірювання зрушень сталого економічного розвитку та практичні заходи щодо впровадження концепції.

Ключові слова: сталий економічний розвиток, екологічна свідомість, стратегія, регіональний аналіз сталого розвитку.

Тищенко М. П.,
к. э. н., доцент, доцент кафедры политической экономики
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им.
Вадима Гетьмана», г. Киев

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Модель устойчивого развития построена на концепции устойчивого экономического развития, признана мировым сообществом как доминирующая идеология развития человеческой цивилизации в XXI в. но, остается недостаточно

обоснованным вопрос, может ли эта теоретическая концепция стать практической моделью национального экономического развития уже сегодня. В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты формирования концепции устойчивого развития. Исследована возможность измерения сдвигов устойчивого экономического развития и практические меры по внедрению концепции.

Ключевые слова: устойчивое экономическое развитие, экологическое сознание, стратегия, региональный анализ устойчивого развития

**Tychshenko M.P.,
Ph.D., Associate Professor of Political Economy department
National Economic University named after Vadym Hetman, Kiev**

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT

Annotation. Sustainable development model based on the concept of sustainable economic development, which is recognized by the international community as the dominant ideology of human civilization in XXI century but, is not justified question whether this theoretical concept to become practical model of national economic development today. The article examines the theoretical and practical aspects of the sustainable development concept. The possibility of measuring the progress of sustainable economic development and practical measures to implement the concept.

Key words: sustainable economic development, ecology thinking, strategy, region analysis o sustainable development.

Постановка проблеми. Людство стоїть на порозі глобальних екологічних та соціальних катастроф, тому настав час задуматись над усталеним економічним ладом, в якому до сьогодні на перше місце ставили отримання прибутку будь-якою ціною. Як виявляється, від проведення активної виробничої діяльності найбільш постраждало навколишнє середовище. Суспільство повинно переоцінити пріоритети, якими керувалось протягом багатьох століть. Бездумна експлуатація природних багатств вже призводить до зміни клімату, зменшення біорозмаїття, збільшення кількості важких захворювань, що тим самим зумовлює збільшення витрат на відшкодування збитків пов'язаних зі зміною природних систем. Тому, чим більше економічна діяльність нищить, тим більше вона в результаті втратить. Світовій громаді слід, зокрема представникам урядів, слід переходити до розвитку, який би забезпечив надійне співіснування екології, економічної сфери, соціальної сфери та розвиток науково-технічної діяльності. Єдиним підходом, який відповідає окресленим вимогам є концепція сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція сталого економічного розвитку ґрунтовно досліджується в економічній науці, зокрема такими науковцями: Дейлі Г., Туниця Ю. Ю., Гринів Л. С., Борщук Є. М., Мельник О.М., Трофимовою В.В., Алимовою О. М., В.Орешняк.

Метою даної статті є вимірювання зрушень сталого економічного розвитку, обґрунтування практичних заходів щодо впровадження концепції сталого розвитку, виявлення негативних та позитивних зрушень на шляху суспільства до сталого економічного розвитку. Об'єктом дослідження є концепція сталого економічного розвитку як нова модель розвитку суспільства. Предметом дослідження вивчення є взаємозв'язок економічної, екологічної та соціальної складових як чинників досягнення збалансованого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на особливу гостроту екологічних, економічних та соціальних проблем, які постали перед людством, концепція сталого розвитку досі не набула в Україні достатнього поширення, а ухвалені на найвищому рівні документи (Порядок денний на XXI століття, Декларація тисячоліття, рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (у 2002 році) досі не знайшли належного відображення в інституційному розвитку, державній політиці, національних програмах та економічній практиці.

Пріоритетами природоохоронної діяльності визначено: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього середовища, інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі, забезпечення екологічно збалансованого природокористування, удосконалення регіональної екологічної політики.

Чи не єдиною позитивною ознакою змін станом на 2012 рік є покращання (принаймні кількісно) показників освіченості населення - до 6,6% зменшилась питома вага осіб, які мають освіту не вище за базову загальну, і до 26,8% - збільшилася частка осіб із вищою освітою [2].

Але обмежені людські ресурси використовуються недостатньо ефективно. Зокрема в неформальному секторі, який вочевидь не забезпечує ані задоволення, ані високої продуктивності, ані належних доходів, сконцентровано 23,1% всіх зайнятих. Зростає (з 16,1 до 23,2% за 1999-2011 рр.) частка осіб, які обіймають робочі місця, що не потребують кваліфікованої робочої сили.

Земельні ресурси України, у розрахунку на одну особу є потенційно одні з найбагатших в світі. За станом на 1 січня 2011 р. земельний фонд України становив 60 35-4,8 тис. га, з яких сільськогосподарські землі - 70,9%, ліси та лісовкриті території - 17,6%, забудовані землі - 4,2%, території, вкриті поверхневими водами - 4,0%, заболочені землі - 1,6%, інші - 1,7%. Однак наявні земельні ресурси використовуються, охороняються та відтворюються із неухильним погіршенням кількісних і якісних показників.

Водні ресурси країни набувають статусу одного з головних чинників національної екологічної безпеки: річкові води України лише на 2/3

формуються на території держави, при цьому 80% із них припадає на водні ресурси басейну р. Дніпро, що обумовлює зависоку залежність від одного джерела. Суттєвим бар'єром формування належних умов людського розвитку є високий ступінь забруднення і низька якість води, характерні для більшості українських водойм. За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якістю води, включаючи наявність очисних споруд, Україна, за даними ЮНЕСКО, посідає 95-те місце у світі. Водомісткість ВВП у 3-5 разів вища, ніж в індустріально розвинених країнах Європи, що свідчить про нераціональне водокористування та низьку ефективність роботи наявного виробничого устаткування. Інтенсивність водокористування в Україні нині досягла рівня, який перевищує екологічну ємність водоресурсного потенціалу.

Лісові ресурси. У порівнянні з розвиненими країнами Україна належить до малолісних і лісодефіцитних держав, оскільки значна частка лісів в минулому переведена в сільськогосподарські угіддя й формування населених систем. Лісистість України майже у 3 рази менша, ніж Західної Європи (43,2%). На одного жителя припадає близько 0,18 га вкритих лісом земель і 34 куб. м запасу деревини. На сьогодні площа лісів України нижче розрахункового оптимального показника (20-22%), необхідного для досягнення збалансованості між землями сільськогосподарського призначення, лісами, населеними пунктами, обсягами лісоспоживання та екологічними вимогами. Таким чином, лісоресурсний потенціал України та її регіонів не задовольняє екологічні та сировинні потреби сталого людського розвитку.

Мінерально-сировинні ресурси є головними у забезпеченні українського економічного росту, джерелом його експортного та бюджетного потенціалу. Мінерально-сировинна база України є достатньо ваговою у світовому вимірі і містить великі ресурси горючих, металічних та неметалічних корисних копалин й різноманітні за типами мінеральні лікувальні води. У надрах держави є майже всі основні види корисних копалин, які використовуються у сучасній економіці, а за їх запасами Україна посідає одне з провідних місць у СНД. В Україні існує можливість для забезпечення як своїх власних потреб, так і експорту. Однак це не стосується корисних копалин енергетичного напрямку, а саме: газу, нафти, коксівного вугілля тощо.

Вторинні ресурси. Вторинне ресурсокористування (рециклінг матеріалів) є важливим фактором підвищення ресурсної забезпеченості. Сфера вторинного ресурсокористування в Україні перебуває в стадії активного формування. Обсяги використання відходів як вторинної сировини в 2010 р. досягли 145,7 млн. т і стійко зростають. Одночасно розвивається організаційно-виробнича інфраструктура ринку вторинної сировини, де налічується близько 1 500 підприємств. Однак цей процес відбувається

значною мірою стихійно, що призвело до виникнення низки дисбалансів як у територіальному (регіональному), так і галузевому розрізі.

Збереження біорізноманіття та захист екосистем. Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє до 35% її біорізноманіття, випереджаючи за цим показником майже всі європейські країни, що дає можливість розглядати його як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття всієї Європи. На жаль, видове багатство стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля.

Економічні ресурси. Залишкова вартість основного капіталу України станом на 1 січня 2011 р. дорівнює 217,5 млрд. дол. США, або 1,73 трлн. грн., з яких 25,7% (445,6 млрд. грн., або 56 млрд. дол. США) задіяно в операціях із нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям. Майже 24% основного капіталу України (407,6 млрд. грн., або 51,2 млрд. дол. США) зосереджено у промисловості, в т. ч. переробній – 234,0 млрд. грн., або 29,4 млрд. дол., виробництві електроенергії, газу і води – 100 млрд. грн., або 12,6 млрд. дол., у добувній промисловості – 73,7 млрд. грн., або 9,3 млрд. дол. США. Суттєвою є й частка залишкової вартості основного капіталу, задіяного у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (14,5%) та у сфері діяльності транспорту та зв'язку (12,3%). Порівняно з розвиненими країнами світу Україна набагато менше забезпечена основними засобами, що обумовлює низький технологічний рівень виробленої продукції.

Людські ресурси. Чисельність населення в Україні протягом періоду незалежності скоротилася на 6,3 млн. осіб, і на 1 січня 2012 р. склала 45,6 млн. осіб. Суттєвих змін зазнала вікова структура населення, зокрема частка осіб віком до 20 років знизилася з 28,5 до 20,0%, натомість з 18,7 до 21,2% зросла частка осіб віком старше 60 років. Середня очікувана тривалість життя в Україні у 2011 р. дорівнює 71,0 року (66,0 року – чоловіки і 75,9 року – жінки), що є значно нижчим, ніж в економічно розвинених країнах. Ризик смертності чоловіків 20–60 років перевищує європейський аналог у 2,75 разу.

Рівень економічної активності населення 20-60 років становить 75,5% (2011 р.), що значно нижче, ніж в розвинених країнах ЄС та нижче рівня економічної активності в Україні у 1990-х роках. Невикористаним резервом збільшення чисельності економічно активного населення є залучення на ринок праці тих, хто сьогодні залишається поза ним – зайнятих веденням домашнього господарства (2 576 тис. осіб), особи, які з різних причин втратили надію на працевлаштування (907,7 тис.) [1].

За регіональним аналізом сталого розвитку можна прослідкувати, що між областями України не має надто великого розриву за Індексом сталого розвитку. Найнижчі показники мають Кіровоградська, Житомирська та Закарпатська області, які вже тривалий час визнаються депресивними регіонами за соціально-економічними вимірами. Найбільш сталий

розвиток показують Харківська область та західні регіони такі як Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області (рис.1.1).

Майже двадцятирічний досвід упровадження стратегічних засад сталого розвитку в Україні доводить, що за фактом у більшості сфер економічної діяльності не забезпечується необхідна системна єдність соціальної, екологічної і виробничої компонент.

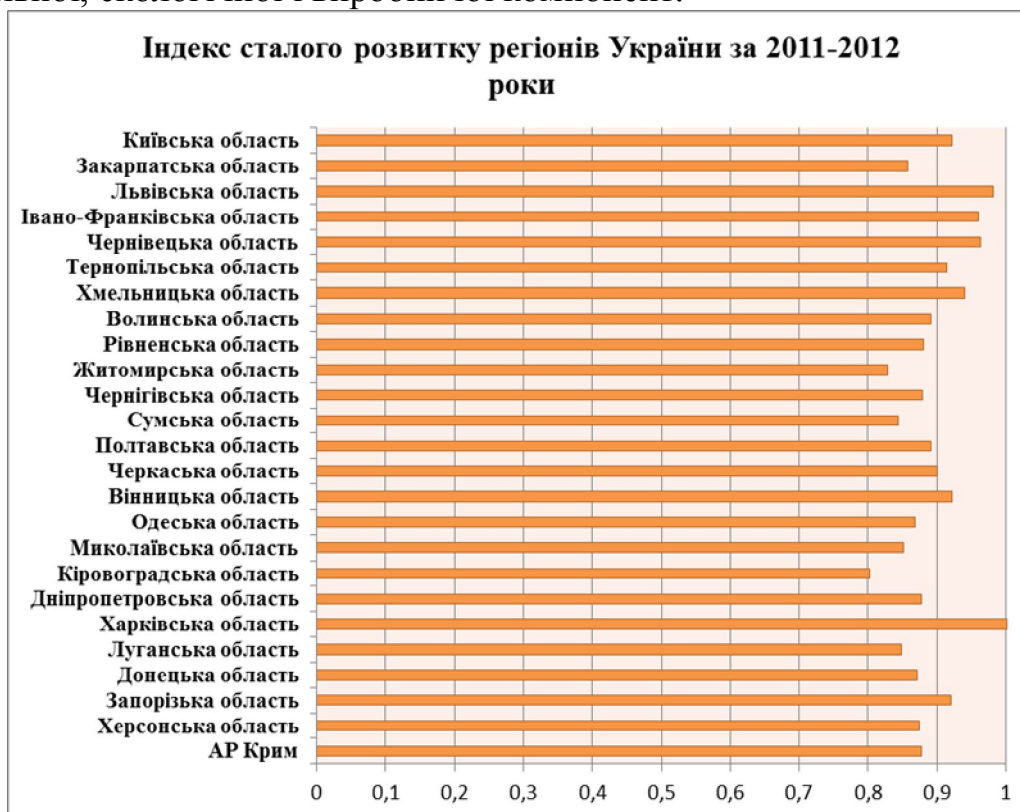

Рис.1.1. Індекс сталого розвитку регіонів України за 2011-2012 роки [3].

Такий стан свідчить про необхідність зосередження уваги саме на системних методологічних аспектах формування оновленого концепту національного господарювання. Розглядаючи саме сталий розвиток як оновлений концепт національного господарювання, слід зазначити, що він має забезпечувати оптимальне використання наявних ресурсів за рахунок модернізації економічної діяльності в умовах глобальних викликів і кризових загроз. Сприяти раціоналізації господарської системи покликаний саме ринковий механізм з розвинутою фінансовою складовою, що найбільшою мірою відповідає реалізації принципу порівняльних переваг у розподілі ресурсів та розміщенні виробництва і передбачає перехід до нової системи соціально-економічних відносин. Сутнісними ознаками таких відносин є забезпечення сталості розвитку складних територіальних соціо-еколого-економічних систем через високоефективну капіталізацію їх природних, людських та виробничих складових стратегічного ресурсного потенціалу.

Реальним планом, який є яскравим прикладом перебудови економіки орієнтованої на модель сталого розвитку, стратегічне планування Європейського Союзу. Європейська Комісія навесні 2010 року розпочала розробку нової стратегії сталого зростання та забезпечення робочими місцями. Її метою є виведення Європи з кризи і підготувати економіку ЄС до трьох основних довгострокових викликів: сталого зростання, ресурсозбереження та старіння населення. Стратегія отримала назву «Європа-2020» і покликана замінити Лісабонській договір 2000р. За наріжний камінь посилення конкурентоздатності європейської економіки прийнято процес залучення інновації та зелене зростання. Стратегія «Європа - 2020» встановлює три взаємопов'язані та взаємопосилюючі пріоритети: I) розумне зростання - розвиток економіки, що базується на більш ефективних інвестиціях у освіту, дослідження та інновації як ключові елементи конкурентоздатності; II) стале зростання-розвиток ресурсозаощадливої, низько вуглецевої та конкурентної економіки; III) інклюзивне зростання - сприяння розвитку соціально зорієнтованої і територіально єдиної економіки з високим показником зайнятості та скороченням бідності.

Згідно нової стратегії, кожна країна-член Євросоюзу має розробити національні політики для досягнення п'яти загальноєвропейських цілей: 1) зростання рівня зайнятості населення віком 20-64 з існуючих 65% до 75%; 2) збільшення рівня інвестицій у науково-дослідницьку сферу до 3% ВВП ЄС; 3) досягнення цілі «20/20/20»: скорочення до 2020 року викидів парникових газів на 20%, збільшення долі відновних джерел енергії до 20% від загального споживання електроенергії та на 20% підвищити енергоефективність; 4) зменшення рівня незакінченої шкільної освіти з 15% до 10%, отримання вищої освіти не менше 40% населення віком від 30 до 34 років; 5) зменшення кількості європейців, що живуть за межею бідності на 25%, із існуючих 80 до 20 мільйонів [3].

Значний внесок тут належить саме країнам з перехідною економікою. Із зростанням рівня досвіду вони почнуть відігравати дедалі важливішу роль у процесі розробки міжнародної політики у цій сфері. В зв'язку з цим є сенс надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень в сфері природокористування.

ЄС підвищуватиме рівень сталого розвитку за рахунок двох основних ініціатив: 1. Ресурсозберігаюча Європа. Для підтримки переходу до ресурсозберігаючої, низько-вуглецевої економіки, економічне зростання повинно бути відокремлене від використання ресурсів та енергії за рахунок: скорочення викидів CO₂; сприяння підвищенню енергетичної безпеки; зниження ресурсоємності товарів і послуг, використовуються та споживаються.

2. Промислова політики епохи глобалізації

ЄС потрібна промислова політика, яка буде підтримувати підприємництво, особливо малий бізнес, так як воно реагує на глобалізацію, економічні кризи та перехід до низько-вуглецевої економіки. Підтримка має здійснюватись за рахунок: підтримки підприємництва - зробити європейський бізнес здатним до пристосувань та більш конкурентоспроможним; охоплення всіх складових все більш інтернаціонального ланцюжку створення вартості - від доступу до сировини до післяпродажного обслуговування.

Можна зробити висновок, що Європейські країни чітко зорієнтовані на модель саме сталого розвитку. Якщо для слаборозвинутих країн та країн з перехідною економікою стале, ресурсозберігаюче зростання іноді асоціюється з розкішшю, оскільки, коли переважна частина населення країни бідуює, уряд передовсім шукатиме шляхи вирішення нагальних проблем будь-якою ціною. В таких умовах не має необхідного базису до переходу до екологічно чистого виробництва через брак фінансування та відсутність матеріальної і інтелектуальної бази. Тому саме Європа на даному етапі повинна бути прикладом для наслідування та носієм нових ідей. Європа завжди була лідером наукового-технічного та промислового розвитку, тепер вона в числі перших переорієнтовується на новий уклад. І очевидним є, що майбутнє за новими, екологічно чистими технологіями. І вкладаючи кошти в розробку і впровадження саме таких технологій, Європа вже зараз забезпечує собі стабільне майбутнє. Але сталий розвиток для отримання бажаного ефекту має носити глобальний характер, тому і важливим є допомога з боку країн-лідерів слаборозвинутих країн. І Європа також активно займається цим питанням. Вже довгий час європейські країни спостерігають значну міграцію з боку колишніх колоній та арабських країн, і вже це є показовим сигналом того, що вони не ізольовані і мають ділитися своїми здобутками з іншими народами.

Висновки. Світова екологічна ситуація вкрай катастрофічна і потребує негайних дій з боку політиків, підприємців і всіх мешканців Землі. Не менш важливим питанням є розрив між багатими націями та бідними, соціальна нерівність та несправедливість. Для вирішення цих питань була розроблена концепція сталого розвитку, але, втілюється вона поки не досить ефективно. Деякі країни вже прийняли модель сталого розвитку як національні моделі, це, наприклад, скандинавські країни, Австралія, Нова Зеландія, Японія. І саме ці країни мають показові місця в рейтингах по дослідженню сталого розвитку. Однак, досі не спостерігається глобальної тенденції руху світової спільноти до збалансованого розвитку майбутнього.

В останні роки світ перебував у економічній кризі, тому головною ціллю всіх держав був якнайшвидший підйом економіки країн. І знову екологічні та соціальні питання відійшли на задній план. Поки що екологічні виплати здійснюються за залишковим принципом. В Україні, в якій з року в

рік не вистачає грошей в бюджеті, залишку взагалі не має. Для зміни такої ситуації потрібно ввести в дію відповідні закони, які б забезпечували надходження грошей для відновлення забруднених територій та впровадження новітніх технологій, що дозволили б оптимізувати використання природних ресурсів та зменшити кількість шкідливих відходів. Звичайно це зменшить ВВП, але, якщо мислити глобальніше, то стане зрозуміло, що це навпаки є економією витрат, які в зворотному разі будуть витрачені на відновлення екосистем. Тому краще попередити страшні наслідки забруднень, ніж потім намагатись їх ліквідувати.

Нова модель економіки розроблена, потрібно вводити її в дію. При чому концепцію сталого розвитку повинні підтримати всі країни, адже, як вже зазначалось, у екологічних проблем не має кордонів. Якщо хоча б деякі країни будуть думати лише про досягнення максимальних фінансових прибутків, незважаючи на збитки, які при цьому припадають на навколишнє середовище та на населення, яке відсторонено від розподілу цього прибутку, то сталого розвитку у його чистому вигляді не буде досягнуто ніколи. Тому особливо важливим є міжнародна співпраця та спільна координація діяльності на шляху до збалансованого розвитку цивілізації.

Використані джерела інформації:

1. Офіційний веб-сайт ООН «Показники досягнення цілей в області розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття» [електронне видання]. - Режим доступу до журналу : <http://mdgs.un.org>
2. Програма розвитку ООН в Україні [електронне видання]. - Режим доступу до журналу : <http://www.undp.org.ua>
3. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку (СЦД-Україна) [електронне видання]. - Режим доступу до журналу : <http://wdc.org.ua>
4. Трофимова В.В. «Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку» // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 8. – С. 33-37
5. Europe 2020 – Official EU Site [електронне видання]. - Режим доступу до журналу : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

References:

1. Ofitsijnyj veb-sajt OON «Pokaznyky dosiahnennia tsilej v oblasti rozvytku, sformul'ovanykh v Deklaratsii tysyacholittia» [elektronne vydannia]. - Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://mdgs.un.org>
2. Prohrama rozvytku OON v Ukraini [elektronne vydannia]. - Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://www.undp.org.ua>
3. Svitovij tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku (STsD-Ukraina) [elektronne vydannia]. - Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://wdc.org.ua>
4. Trofymova V.V. «Kontseptsiia staloho rozvytku iak osnova postindustrial'nykh modelej rozvytku» // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2010. – № 8. – S. 33-37
5. Europe 2020 – Official EU Site [elektronne vydannia]. - Rezhym dostupu do zhurnalu : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Рецензент: Кондрашихін А.Б., д.е.н., професор.